

STUDII DE ISTORIE A FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI

IX

TIMP ȘI SPAȚIU ÎN GÂNDIREA ROMÂNEASCĂ

Coordonatori: **VIOREL CERNICA, MONA MAMULEA**

STUDIES ON THE HISTORY OF ROMANIAN PHILOSOPHY

IX

THE UNDERSTANDING OF TIME AND SPACE

Editors: **VIOREL CERNICA, MONA MAMULEA**

ACADEMIA ROMÂNĂ

**INSTITUTUL DE FILOSOFIE ȘI PSIHOLOGIE
„CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU”**

**STUDII DE ISTORIE
A FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI
VOL. IX**

TIMP ȘI SPAȚIU ÎN GÂNDIREA ROMÂNEASCĂ

**Coordonator: VIOREL CERNICA
Ediție îngrijită de: MONA MAMULEA
Aparat bibliografic: TITUS LATES**

**EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
București, 2013**

CUPRINS

I. TIMP ȘI SPAȚIU ÎN GÂNDIREA ROMÂNEASCĂ

Teodor Dima , Petre Botezatu: complementaritate și eterogenitate între spațiu și timp	9
Marin Diaconu , Timp și temporalitate în scrierile de tinerețe ale lui Emil Cioran	17
Constantin Aslam , <i>Philosophia perennis versus ingenium perenne</i> . Istoricitatea filosofiei românești	25
Dragoș Popescu , Timp și eternitate în <i>Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago</i> de Dimitrie Cantemir	41
Ionuț Isac , Lumea subiectelor de realitate: despre interpretarea lui Constantin Noica la <i>Ortofizica</i> lui Mihai Drăgănescu	57
Claudiu Baci , Ființa și timpul ei la Constantin Noica	74
Ion Dur , Cioran: între <i>căderea în timp</i> și <i>căderea în temporal</i>	86
Ștefan-Dominic Georgescu , Forme ale temporalității la Constantin Noica	106
Horia Pătrașcu , Ființă, istoricitate și hegemonie în <i>Schimbarea la față a României</i>	117
Victor Eugen Gelan , Timp și temporalitate în filosofia lui Mihai Șora	129
Andrei Simionescu-Panait , Experiența spațialității în scrierile lui Alexandru Dragomir	148
Mihai Popa , Timpul și istoria în concepția lui A.D. Xenopol și Vasile Pârvan	164
Ioan Drăgoi , Clipa „cea repede” și darul muzicii: aplicație fenomenologică	175
Cornel-Florin Moraru , Soartă și rost: reconstrucție fenomenologică a destinului la Mircea Vulcănescu	204
Delia-Anamaria Răchișan , Locuri faste și nefaste în mentalitatea tradițională românească	214
Oana Chelaru , Spațiul și timpul în basmul fantastic românesc	226
Remus Breazu , Spațiul și timpul ca trepte ale realului	246
Alexandru Gabriel Buican , Reevaluarea conceptului de timp în orizontul metafizicii lui Nae Ionescu	255
Elena Calistru , Petre Botezatu: logica naturală spațio-temporală	263
Viorel Cernica , Realitate temporală și ființă fictivă la I.D. Gherea	267
<i>Timp și spațiu în gândirea românească: câteva repere</i> (bibliografie de Titus Lates)	283

II. EVENIMENT: CENTENAR SPIRU HARET (1851–1912)

Alexandru Surdu , Filosofia educației la Spiru Haret	311
---	-----

III. RESTITUIRI

Liviu Bordaș , Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade și <i>felix culpa</i>	319
---	-----

IV. SEMNAL 2012

Istoria filosofiei românești în anul 2012 (bibliografie realizată de Titus Lates)	381
<i>Notă de retragere</i>	383
<i>Abstracts</i>	385

PETRE BOTEZATU: COMPLEMENTARITATE ȘI ETEROGENITATE ÎNTRE SPAȚIU ȘI TIMP

TEODOR DIMA

Am făcut constatarea¹ că Petre Botezatu a considerat că *ideea complementarității* poate să devină un principiu ordonator al operei sale. Chiar în teza sa de doctorat², el preciza că, în fizică, ideea de complementaritate a izvorât din „insuficiența conceptelor create de intuiția obișnuită, atunci când sunt aplicate în domeniul microfizic”³. Niels Bohr propunea ca, în acest domeniu, fizicianul să facă descrieri complementare, pentru că „orice aplicare a conceptelor clasice exclude întrebuințarea simultană a altor concepte clasice, tot așa de necesare în alte împrejurări pentru explicarea fenomenelor”⁴. Bohr dădea exemple perechi de noțiuni, precum: undă și corpuscul, cauzalitate și spațiu-timp, care, în descrierea microcosmosului, se exclud și se completează în același timp. În fizica cuantică, omul de știință este obligat să coordoneze reprezentările de undă și corpuscul, care, în domeniul macroscopic, sunt opuse, și să izoleze descrierea cauzală de descrierea spațio-temporală, cu care este indisolubil legată în zona macroscopică.

Cu alte cuvinte, Petre Botezatu considera că *prezența noțiunilor de spațiu și timp* este fundamentală pentru stabilirea deosebirilor teoretice și experimentale dintre macrofizică și microfizică. Relațiile care se stabilesc în fizica cuantică, fiind exprimate matematic, nu sunt capabile să exprime realitatea spațiului și timpului: de aceea, în domeniile unde observarea fenomenelor se realizează în laborator, complementaritatea este de excluziune. Expresia „excluziune complementară” îi aparține lui Petre Botezatu și el o caracteriza astfel, în legătură cu modul în care se desfășoară cunoașterea microfizică: separația universului în sistem observat și sistem de observație face imposibilă formularea riguroasă a cauzalității. Pe de altă parte, dacă analiza cauzală evită separația, atunci se obține un sistem fizic abstract. Rezultă că, în cunoașterea microfizică, se stabilesc două paliere, aflate în „excluziune complementară”:

---

¹ Teodor Dima, „Petre Botezatu și destinul determinismului”, Studiu introductiv la Petre Botezatu, *Cauzalitatea fizică și panquantismul*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2002, p. 8.

² Petre Botezatu, *Cauzalitatea fizică și panquantismul*, teză de doctorat susținută în 1945, publicată de Teodor Dima în ediția semnalată la nota 1.

³ *Ibidem*, p. 161.

⁴ Niels Bohr, *La théorie atomique et la description des phénomènes*, p. 9, citat preluat de P. Botezatu de la Șerban Țițeica, *Fizica atomică și determinismul*, în *op. cit.*, p. 161.

1. Dacă se procedează prin *descrierea comportării fenomenelor în spațiu și în timp*, atunci trebuie să se renunțe la descrierea înlănțuirii lor cauzale; așa s-a ajuns la teoriile indeterministe, lansate după formularea relațiilor de imprecizie de către Heisenberg: situarea obiectului atomic la palierul empiric, real, implică actul observației efectuat de fizician cu ajutorul aparaturii din laborator; aceasta perturbă comportarea obiectului observat. De aceea, se recurge la utilizarea relațiilor lui Heisenberg, adică se ajunge la celălalt palier, unde cauzalitatea este înlocuită cu probabilitatea, spațiul și timpul nemaigăsindu-și utilitatea, iar realitatea se exprimă matematic.

2. Dacă se procedează prin descrierea relațiilor cauzale dintre fenomene *fără referințe spațiale și temporale*, atunci pot fi calculate energia și impulsul transformărilor suferite de atomi, cu ajutorul relațiilor lui Heisenberg. Rezultă că existența relațiilor cauzale este recunoscută în cadrul procesului cognitiv cuantic, dar fără valoarea lor practică. Concluzia lui Petre Botezatu era că, în exprimările fizicienilor cuantici, descrierea spațio-temporală poate să conducă la admiterea relațiilor de indeterminare, în orice experiment atomic, de aceea, dacă fizicianul vrea să ajungă la o descriere cauzală, trebuie să părăsească terenul experienței, unde spațiul și timpul își manifestă prezența. Pentru aceasta, fizicianul trebuie să asculte glasul epistemologului care spune că *disocierea cauzalității de spațiu și timp este paradoxală*⁵.

De asemenea, din punct de vedere cognitiv, atenția fizicianului nu mai este îndreptată cu predilecție spre obiectul cercetării (microelementele), situat în spațiu și timp, ci către mijloacele de observație. De aceea, epistemologului îi apar aspecte eterogene ale complementarității pentru principiul cauzalității, pe care el poate să le exprime astfel: (i) descrierea cauzală este imposibilă; (ii) descrierea cauzală este posibilă, dar nu concomitent cu descrierea spațio-temporală; (iii) descrierea cauzală este posibilă numai dacă se înlătură relațiile de imprecizie, ceea ce exclude iarăși referințele spațiale și temporale.

Activitatea cognitivă concretă desfășurată de fizicianul cuantic nu poate să separe obiectul atomic de instrumentele observaționale utilizate, adevăr pe care Bohr a vrut să-l evidențieze prin *analogie* cu dificultatea cunoscută în psihologie de separare a subiectului de obiect. Plecând de la critica făcută acestei analogii de Philipp Frank⁶, profesor de fizică matematică și de filosofia științei la Harvard University, Petre Botezatu a arătat, în teza sa de doctorat, că analogia cu introspecția arată o imperfecțiune a procedurii și nevoia de a-l controla cu alte metode. Dificultățile analizei psihice, scria logicianul român, izvorăsc din unitatea eului, din intimitatea subiectului cu obiectul; pe când, greutățile observației microfizice se nasc din micimea excesivă a dimensiunilor. Continuând prezentarea caracterului probabil al analogiei, P. Botezatu arăta că „perturbarea” fenomenelor

⁵ P. Botezatu, *op. cit.*, p. 160.

⁶ Ph. Frank, *La physique moderne a-t-elle déplacé la frontière entre l'objet et le sujet?*, în *Congrès Descartes*, VII, pp. 84–89, a se vedea P. Botezatu, *op. cit.*, p. 165.

sufletești, atunci când sunt investigate introspectiv, conduce la descrierea lor aproximativă, pentru că „dedublarea” persoanei este un factor intern și natural care intervine în mod curent în viața sufletească, determinându-i istoria. Dar perturbarea microfizică se produce în laborator, iar evoluția lumii nu se modifică (În 1945, când termina de scris teza de doctorat, P. Botezatu nu intuia încă ce modificări profunde vor produce lumii descoperirile efectuate în laboratoarele fizicii cuantice – n.n. – T.D.). Evoluția lumii nu se modifică pentru că relațiile cauzale existente în realitate sunt indiferente față de soarta unor ecuații matematice sau de reușita unor măsurători.

Rezultă că N. Bohr pune o bizară echivalență între „imprecizia” calculelor și „indeterminarea” cauzală a fenomenelor microscopice. Aceeași cuantificare cognitivă era operată și asupra spațiului și timpului. Existența spațio-temporală a fenomenelor cuantice era legată de posibilitatea de măsurare cu orice precizie a unor parametri. Cu alte cuvinte, stabilea Petre Botezatu, dificultățile aparțin metrologiei, nu aparțin epistemologiei, deoarece complementaritatea de excluziune nu trebuie acceptată ca fiind stabilită între descrierea cauzală și descrierea spațio-temporală, ci numai între preciziile măsurătorilor unor mărimi.

De altfel, matematicianul și filosoful științei Henri Poincaré prevăzuse înaintea formulării ideii de complementaritate că, pus în fața unor teorii contradictorii, dar egal de verosimile, fizicianul spune uneori: „Să nu fim neliniștiți din această pricină, căci noi ținem ferm în mâini cele două capete ale lanțului, deși verigile intermediare ne sunt ascunse... În caz de contradicție, cel puțin una dintre teoriile opuse ar trebui să fie considerată falsă... Se poate întâmpla ca cele două teorii contrare să exprime raporturi adevărate și să existe o contradicție doar între imaginile fizicianului cu ajutorul cărora acesta redă realitatea... De exemplu, teoriile ondulatorii și corpusculare sunt probabil de acest gen”⁷.

Continuând reflecțiile filosofice asupra specificului fizicii cuantice, Petre Botezatu constata că, spre deosebire de teoriile fizice clasice, unde localizarea spațio-temporală era un criteriu esențial al realității investigate, concepția cuantică ajunge la concluzia că starea unui sistem fizic nu este complet determinabilă și, mai ales, nu este încadrată în raporturi spațio-temporale. Aspect paradoxal îl neliniștea pe fizicianul clasic, pentru care *raportul cauzal era greșit pe substanță și era încadrat într-o rețea spațială și temporală*⁸.

Petre Botezatu era conștient de faptul că această înțelegere a raportului cauzal s-ar putea interpreta ca fiind o prejudecată, o concepție vulgară a cauzalității, de aceea, având în vedere caracterul polisemantic al noțiunii de cauzalitate, a formulat trivalența ei: relație *ontologică*, relație *fenomenală* și relație *perceptivă*, trihotomie obținută pe baza criteriului prezenței în substanță, sau în direcția procesului psihologic de cunoaștere.

⁷ H. Poincaré, *Știință și ipoteză*, tr. de Constantin Popescu-Ulmu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 163.

⁸ P. Botezatu, *op. cit.*, p. 173.

Cauzalitatea ontologică, preciza Petre Botezatu, poartă pecetea originii sale metafizice și teologice, fiind considerată o *relație de producere*, în care efectul este lumea ca totalitate, considerată ca fiind o creație a unei ființe supranaturale sau a mișcărilor atomilor (Democrit), sau a înfățișărilor pe care le determină acțiunea formelor asupra substanței (Aristotel). Particularitățile cauzalității ontologice sunt exprimate de caracterul invizibil al cauzei și caracterul probabil al inferențelor care sunt implicate în procesul cognitiv de descoperire a cauzei, proces reductiv, desfășurat în opoziție cu demersul ontic, de la cauză la efect, și anume *de la efect la cauză*.

Cauzalitatea ca relație fenomenală este o creație a filosofiei empiriste și pozitiviste, considera P. Botezatu, pentru că aceste direcții filosofice urmăresc să definească raportul cauzal așa cum este el întrebuințat în știință, fără factori misterioși: substanță, producere. Pe această cale nemetafizică s-a ajuns la ideea unui *raport de succesiune invariabil și necondițional*, așa cum l-a conceput J. St. Mill. Nu interesează cum se produc fenomenele, ci doar să se afle și să se dovedească raporturi cauzale existente între fenomene observabile⁹.

Cauzalitatea perceptivă, golită de elementele reale, așa cum au propus Berkley, Hume, Mach: regularitățile constatate în procesul de cunoaștere sunt rezultate ale asociațiilor de idei sau ale providenței divine. Necesitatea raportului cauzal, sintetiza Petre Botezatu, nu-și are originea nici în procesul de producere a efectului de către cauză, nici în faptul că în experiență se stabilesc în mod invariabil aceleași legături, ci în faptul că spiritul omenesc este *apriori* structurat încât să exprime legături cauzale sau să folosească spațiul și timpul tot ca forme *apriori*, dar ale sensibilității.

Dintre cele trei modalități de concepere a cauzalității, *știința folosește concepția ontologică*, aprecia P. Botezatu, deoarece cunoașterea, printre altele, are tendința să explice fenomenele, și aceasta se face cu ajutorul cauzalității: „Genealogia lucrurilor, unele din altele, iată secretul explicației”¹⁰. De acest aspect nu scapă nici fizica cuantică; *aceasta este atomistă și atomismul, oricum ar fi conceput, este substanțialist*. Acest caracter al obiectului cuantic, fiind o *calitate*, nu apare explicit în formalismul matematic, dar el este implicat în principiile fizicii noi.

Rezultă din aceste considerente că transformările pe care fizicianul le încadrează în relații cauzale sunt *fenomene spațiale*, fiind reale. Cauzalitatea fizică este spațială, chiar dacă referințele spațiale lipsesc, fiind fără importanță. De exemplu, în cazul dilatării, transformarea este o *deplasare spațială*, a cărei constatare este esențială pentru admiterea raportului cauzal. Dorindu-se diferită de fizica macroscopică, fizica cuantică nu admite că are o parte mecanică, deși ea descrie fenomene de schimbare de poziție în spațiu a unor particule, fenomene care sunt mișcări, deși sunt inobservabile din cauza micimii lor. Comentariile lui

⁹ În cartea noastră, *Metodele inductive*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975, am analizat pe larg contribuția lui Mill despre cauzalitatea fenomenală.

¹⁰ P. Botezatu, *op. cit.*, pp. 174–175.

Botezatu par să corespundă nivelului tehnicii din prima jumătate a secolului al XX-lea, totuși, pe măsura perfecționării explozive a aparatului tehnic de investigare și aplicare a rezultatelor științifice obținute până în prezent, traiectoriile particulelor elementare s-au dovedit a fi reale, așa cum considera și Petre Botezatu în 1945.

De asemenea, el prezenta transformările fizice ca fiind caracterizate și de dimensiunea *temporală*, pentru că, oricât ar fi de rapide, ele acoperă o durată. Mai mult decât spațiul, care poate să lipsească (de exemplu, în cauzalitatea psihică), timpul este un *constituant esențial* al relației cauzale, care, analizată în concretețe, *este un fragment al devenirii*. Aplicând procedeul logic al *reducerii la absurd*, însuși Hume a demonstrat caracterul temporal al relației cauzale: Dacă s-ar nega acest caracter, atunci consecința care ar rezulta ar fi distrugerea succesiunii cauzelor și, implicit, nimicirea completă a timpului. Căci dacă o cauză ar fi contemporană cu efectul ei, acest efect cu următorul și așa mai departe, atunci nu ar mai exista succesiune și toate obiectele ar fi coexistente¹¹.

Mai mult, Petre Botezatu a preluat concepția lui Léon Brunschvicg, care a susținut imposibilitatea separării timpului de conținutul care îl umple, conținut a cărui armătură o formează cauzalitatea. Timpul și cauzalitatea coexistă într-o osmoză continuă, fiecare formându-se cu ajutorul celuilalt. Ceea ce rezultă din separarea lor sunt concepte desfigurată. Timpul este dimensiunea evoluției, alcătuită din transformări care sunt acțiuni cauzale, cauzalitatea fiind modul de legătură a unor momente, a căror serie formează timpul¹².

Rezultă că relația cauzală presupune o ordine temporală bine fixată, în care se inserează, la fel întâmplându-se și cu ordinea spațială¹³.

*
* *

După aproximativ 40 de ani, în 1978, Petre Botezatu a prezentat comunicarea „Space and Time”, pe care a publicat-o în limba engleză¹⁴ și în limba română¹⁵, în care a susținut *teza eterogenității dintre spațiu și timp*, cu specificarea că susținerea acestei teze nu înseamnă un atac la adresa teoriei relativității. Această specificare dovedea că Petre Botezatu nu renunțase la ideile susținute în teza de doctorat, unele dintre acestea fiind prezentate mai sus. Mecanica clasică și mecanica relativistă au

¹¹ Citat de P. Botezatu, în *op. cit.*, p. 186.

¹² L. Brunschvicg, *Bull. de la Soc. fr. de Philos.* Séance du 1 Mars 1930. *La Physique du vingtième siècle et la philosophie*, p. 525, *apud* P. Botezatu, *op. cit.*, p. 186.

¹³ Cu titlul „Cauzalitate și substanță”, P. Botezatu a publicat un capitol din teza de doctorat în *Ehos*, III, 1946, 1–2, pp. 49–60; reluat în *idem*, *Interpretări logico-filosofice*, Iași, Editura Junimea, 1982, pp. 179–195.

¹⁴ P. Botezatu, „Space and Time”, în *Proceedings of the First Experimental Gravitation Symposium* (E.G-1), November 9–11, 1978, I.C.P.E., Bucharest, and *The National Colloquium on the Theory of Relativity* (N.C.T.R.), April 27–28, 1979, Iassy University, pp. 471–478.

¹⁵ *Idem*, „Spațiu și timp”, în *Interpretări logico-filosofice*, Iași, Editura Junimea, pp. 196–204.

asimilat timpul și spațiul ca fiind parametri ai mișcării, *timpul devenind* a patra dimensiune a continuului spațio-temporal, deci *ceva analog spațiului*.

Petre Botezatu considera că spațializarea timpului constituie un *proces de idealizare*, proces cognitiv-teoretic de simplificare a realității, întâlnit ca fiind util pentru construirea unor modele cosmologice, dar, din punct de vedere filosofic, *spațializarea timpului* anulează specificitatea acestuia. De aceea, gânditorul român a argumentat că *timpul are caracteristici cu totul diferite în comparație cu spațiul*.

Prima diferență se află în *numărul dimensiunilor*. Spațiul este un receptacol cu cel puțin trei dimensiuni. Timpul este o curgere, o direcție ireversibilă. Sunt citați unii autori care susțin această diferențiere a numărului de dimensiuni. Faptul că spațiul posedă dimensiuni facilitează mișcarea în interiorul său, ceea ce B. Russell enunța sub forma unei *axiome a liberei mobilități*¹⁶. Săgeata timpului, pe de altă parte, diferențiază net timpul de spațiu¹⁷: „Anizotropia timpului nu are omolog spațial macrofizic”¹⁸.

La începutul filosofiei moderne, Descartes admitea dimensiunea în sens larg: tot ceea ce este măsurabil – spațiul, timpul, viteza, greutatea etc.¹⁹. Dar chiar și cu privire la acest caracter comun apar diferențe, pentru că numai spațiul este direct măsurabil, celelalte mărimi, inclusiv timpul, sunt măsurate indirect, cu ajutorul spațiului. Această trăsătură spațială provine din faptul că, așa cum preciza Goblot²⁰, „un spațiu este transportabil în spațiu”, dar o durată nu poate să fie transportată în timp.

Petre Botezatu găsea un alt argument formulat în favoarea asimilării timpului cu spațiul: *fenomenul mișcării*, aceasta este un *consum concomitent* de spațiu și timp. Totodată, aici apare și deosebirea: consumul de spațiu este *facultativ* și *oneros* (costisitor), pe când consumul de timp este *obligatoriu* și *gratuit*. Curgerea face parte din esența timpului, pe când deplasarea nu este înscrisă în esența spațiului.

După ce s-a referit la asemănările și deosebirile ontice ale spațiului și timpului, Petre Botezatu a prezentat aceste aspecte reliefate din perspectivă cognitivă, apelul la Schopenhauer fiind inevitabil: „Este demn de remarcat că, pe cât este spațiul de potrivit intuiției și ne îngăduie, grație celor trei dimensiuni, să îmbrățișăm ușor raporturi chiar complicate, pe atât el se sustrage cunoașterii abstracte; dimpotrivă, timpul se reduce ușor la concepte abstracte, dar cedează foarte puțin intuiției; (...)”. Concretețea spațiului rezultă din faptul că el se lasă explorat și studiat cu ușurință, iar cunoștințele despre el formează sisteme de cunoștințe (vezi geometriile). În schimb, „timpul rămâne închis în sine, dar este

¹⁶ B. Russell, *Essai sur les fondements de la géométrie*, trad. A. Cadenat, Paris, Gauthier-Villards, 1901, p. 190, *apud* P. Botezatu, *op. cit.*, p. 197.

¹⁷ O. Costa de Beauregard, „Principiul relativității și echivalența fizică dintre spațiu și timp”, în J.-L. Rigal, *Timpul în gândirea fizică contemporană*, trad. M. Livescu, București, Editura Enciclopedică Română, p. 140, *apud, ibidem*.

¹⁸ Mario Bunge, „Physique et métaphysique du temps” în *Akten des XIV Internationalen Kongresses für Philosophie*, II, Wien, Verlag Herder, 1968, p. 627, *Ibidem*.

¹⁹ R. Descartes, *Regulae ad directionem ingenii*, XIV.

²⁰ E. Goblot, *Traité de logique*, 6e édition, Paris, Librairie A. Colin, 1937, pp. 72–74.

sesizabil mai ușor în curentul continuu și ireversibil al conștiinței”²¹. Datorită conștiinței, se poate observa mai ușor că timpul există, că timpul curge, că fluxul timpului este ireversibil, dar, deși este atât de intim prezent în desfășurarea vieții interioare, timpul își păstrează doza sa de mister. Sunt invocate aici părerile lui R. Poirier: „Timpul nu este obiect de conștiință nici în cursul vieții obișnuite, nici chiar în acele momente stranii când credem câteodată că-l apercipem. Prin aceasta, el se deosebește în mod radical de spațiu, deoarece spațiul este obiectul unei experiențe fragmentare dar reale, pe când timpul nu este cunoscut decât din aluzii (...). Ceea ce numim experiența timpului nu este decât o țesătură de aluzii făcute unele din limbaj, altele din acțiune, altele din imagini, altele, în fine, din emoții, niciodată nu atingem decât prezentul nostru și nu reținem, sub denumirea de timp, decât o fantomă spațială și familiară”²². Concluziile extrase de Petre Botezatu din analiza întreprinsă de Poirier sunt: *Cunoașterea spațiului este analoagă cunoașterii unui lucru, pe când cunoașterea timpului este aluzivă, indirectă*. Omul trăiește evenimente, iar acestea *presupun timpul. Spațiul este dat, timpul este dedus*.

În terminologie kantiană, se poate spune că, în procesul de cunoaștere, spațiul este și intuiție, și concept, însă timpul este numai concept, o realitate potențială care, în același timp, este legea cea mai strictă a existenței și cea mai dureroasă. De aceea, J. Guilton vorbea despre caracterul *tragic* al timpului, în contrast cu spațiul, pe care omul îl simte ca fiind *euforic*²³.

De asemenea, din perspectivă cognitivă, spațiul și timpul sunt și surse de necesitate pentru cunoaștere, Petre Botezatu găsiind la Schopenhauer o analiză, sub numele de *necesitate matematică*, izvorâtă din împrejurarea că părțile spațiului și părțile timpului se determină reciproc. Apare însă deosebirea că, în spațiu, raportul dintre părți se numește *situație*, iar, în timp, *succesiune*. Necesitatea de tip spațial se manifestă prin faptul că poziția unui element determină poziția celorlalte elemente, în așa fel încât coprezența unor atribute este fie *obligatorie* (de exemplu, egalitatea laturilor și egalitatea unghiurilor într-un triunghi), fie *imposibilă* (de exemplu, proprietățile echilateral și dreptunghic într-un triunghi). Teoremele care exprimă acest tip de necesitate sunt redată prin *propoziții bicondiționale* sau de echivalență. Necesitatea spațială este o *necesitate de coexistență*²⁴.

Pentru timp, necesitatea se manifestă sub forma *legii de succesiune*: existența fiecărui moment este condiționată de existența prealabilă a momentului precedent. În legătură cu aceste încercări de asociere cu matematica a spațiului și timpului, Petre Botezatu constata că Schopenhauer se inspirase din Kant atunci când considera că „Timpul face posibilă aritmetica”, după cum „Spațiul face posibilă

²¹ P. Botezatu, *op. cit.*, p. 199.

²² R. Poirier, *Essai sur quelques caractères des notions d'espace et de temps*, Paris, Librairie Philosophique J. Vrin, 1932, pp. 67–68, *apud* Petre Botezatu, *op. cit.*, pp. 199–200.

²³ J. Guilton, *Justification du temps*, Paris, P.U.F., 1941, p. 124, *apud* P. Botezatu, *op. cit.*, p. 200.

²⁴ P. Botezatu, *op. cit.*, pp. 200–201.

geometria”; acesta dorea asimilarea timpului cu spațiul și transformarea lor în forme apriorice ale sensibilității. Părerea lui Botezatu era că trebuie să se admită că enunțurile geometriei se referă la priorități ale spațiului, în schimb, este forțat să se susțină că enunțurile aritmeticii s-ar referi la priorități ale timpului. Desigur, admitea Botezatu, aritmetica studiază însușirile numărului, ceea ce este cu totul altceva. Definițiile axiomatice ale numărului nu introduc deloc timpul. Ele conțin noțiunea de succesori: „succesorul unui număr este un număr” (a doua axiomă a lui Peano). Dar succesiunea aritmetică este altceva decât succesiunea temporală. Ea este o sinteză conceptuală care se desfășoară adesea în abstract. Pe de altă parte, succesorii unui număr pot coexista cu numărul dat, pe când momentele succesive nu pot fi simultane.

Dacă geometria (în special cea clasică) este știința spațiului, atunci care este știința care studiază timpul? Hegel răspunsese categoric: „*Științei spațiului, geometriei, nu-i corespunde o știință a timpului*”, pentru că spațiul este capabil de *figurațiuni*, pe când timpul nu are această capacitate. La aceste considerații, Botezatu adăuga observația că structura complexă a spațiului generează o problemă bogată care îi lipsește timpului, flux unic și ireversibil. Mai mult, momentele timpului nu se condiționează *reciproc*, așa cum se condiționează elementele spațiului. Relațiile de succesiune temporală se enunță în *propoziții condiționale*, de implicație: apariția momentului anterior implică apariția momentului posterior.

Spre deosebire de necesitatea spațială, care este o *necesitate de coexistență*, necesitatea temporală este o *necesitate de succesiune*. Acestea sunt calități eterogene, corespunzătoare naturii eterogene a spațiului și a timpului. *Spațiul este, timpul se face*.

Concluziile lui Petre Botezatu sunt semnificative din punct de vedere filosofic: *deosebiriile dintre spațiu și timp sunt mai numeroase și mai puternice prin comparație cu asemănările*. Spațiul și timpul dețin în cunoaștere roluri similare, fără ca ele să fie de aceeași natură, să aibă aceeași esență. Asemănarea lor se înscrie în *funcțiune*, eterogenitatea, în *structură*. Corespondențele dintre spațiu și timp sunt exterioare. Împreună, spațiul și timpul constituie parametri în ecuațiile mișcării și sunt izvoare de cunoștințe necesare. Dar analiza atentă întreprinsă de Botezatu a decelat deosebiri de structură ireductibile. Necesitatea de coexistență, de o parte, necesitatea de succesiune, de altă parte. Cunoașterea directă, de o parte, cunoașterea aluzivă, indirectă, cu ajutorul istoriei, adăugăm noi, de altă parte. În sfârșit, diferența capitală: *spațiul este, timpul se face*. Timpul creează omului suprema neliniște: a misterului dublat de fatalitate²⁵.

---

²⁵ *Ibidem*, pp. 203–204.

ABSTRACTS

I. THE UNDERSTANDING OF TIME AND SPACE

Petre Botezatu: Complementarity and heterogeneity between space and time

Teodor Dima

Petre Botezatu considered that to acknowledge the existence of space–time notions is fundamental in order to establish the theoretical and experimental differences between macrophysics and microphysics. Also, he understood that, unlike the classical physical theories for which the space–time location was a criterion of the reality under study, quantum theory leads to the conclusion that the state of a physical system can not be entirely determined and most of all is not framed by space–time relations. After approximately 40 years, Petre Botezatu considered that the spatialization of time is an idealization process useful for designing new cosmological models, but philosophically it invalidates the specificity of time. Therefore, the Romanian philosopher argued that time has different characteristics as compared to space.

Key-words: causality, space, time, classical physics, quantum physics, ontological causality, perceptual causality, space science, time science.

Time and temporality in Cioran’s early writings

Marin Diaconu

The attempt of identifying in Cioran’s writings a real theoretical substance for his idea of time is a fruitless endeavour. A philosophically articulated concept of time is entirely missing from his work. Nevertheless, a certain existential notion of time and temporality can be derived from his writings, but not as a phenomenalization of time in terms of past, present and future.

Key-words: Emil Cioran, time, temporality, history, eternity, being, non-being, Romanian culture.

Philosophia perennis versus ingenium perenne. Historicity of the Romanian philosophy

Constantin Aslam

The present study aims to illustrate the way in which the binomial *philosophia perennis versus ingenium perenne* thematizes the history of European philosophy. The pattern of this thematization will be pursued in the Romanian inter-war thinking by pointing out the meta-philosophical circumstances of the „*scientific philosophy*” versus „*literary philosophy*” controversy.

Key-words: time and historicity, Romanian philosophy, Romanian culture, *philosophia perennis* versus *ingenium perenne*.

Time and eternity in Cantemir's *Sacrosanctae scientiae indepungibilis imago*

Dragoş Popescu

The present study examines Dimitrie Cantemir's conception of time, conceived around 1700 in Constantinople and published in his *Sacrosanctae scientiae indepungibilis imago*.

In the mentioned writing, the Moldavian prince developed an alternative to the neo-Aristotelian physics of his age which was being promoted by the representatives of post-Byzantine culture in Constantinople and the sources of which were Teophilus Korydalleus' commentaries to Aristotle's works. Cantemir strongly discouraged the attempts of introducing that understanding of physics in the Eastern Orthodox thinking. In shaping his own "theologo-physics", he aimed to keep unaltered the Eastern Orthodox belief which he thought threatened by the pagan philosophy illegally integrated into the Scholastic thinking. In order to reach his goal, Cantemir didn't hesitate to resort to the terminological resources of Van Helmont's theosophy, hostile to Scholasticism as well.

In this framework, Cantemir offers an original point of view according to which time is defined as *ens* (singular universality and universal singularity) and is distinct from duration, the latter being a measurable conventional interval of natural development.

Key-words: time, eternity, *ens*, singularity, universality.

The world of reality subjects: On Constantin Noica's interpretation of Mihai Drăgănescu's *Ortophysics*

Ionuţ Isac

"The world of reality subjects..." analyzes the text of the memorandum drafted by Constantin Noica in the year 1984 on the manuscript of the paper the *Ortophysics*, written by Mihai Drăgănescu. The study focuses on discussing the *structuring manner of the nucleus (set) of probable and plausible reasons* of Noica, in the light of which the paper of Acad. Drăgănescu constituted *an exception* for the Romanian culture, which is expressed via several questions, such as: Why did the thinker of Păltiniş advanced the notion of the „world of reality subjects” in the interpretation of the contributions of the *Ortophysics*? What would have been the reason for this paper to „shake” the inertia from the (national) world of culture? Moreover, what could one understand by „the astonishment and the amazement of the non-informed thinkers of the 21st century” as a result of this paper? The impartial observer may notice that Noica's interpretation remained singular in the history of the reception of the *Ortophysics* in the Romanian culture, thus determining, over time, both enthusiasm and, now and then, irony or simply ignoring. In the end of the study, we shall approach two significant aspects, meaning: the actual significance of Noica's memorandum for the cultural world of the Romanian „transition”; the trans-temporal reply of acad. Mihai Drăgănescu to Constantin Noica's reactions towards the *Ortophysics* and the other structural-phenomenological philosophical works, per general.

Key-words: Mihai Drăgănescu's *Ortophysics*, Constantin Noica's memorandum on *Ortophysics*, „world of reality subjects”, Romanian culture.

Constantin Noica on Being and its time

Claudiu Baciu

The metaphysical tradition conceived the entire existence as comprised by a single time and grounded on a homogeneous (and opaque, we might say) Being. However, in Noica's view, since there are no such things as universally necessary structures, each formal articulation of an existential sphere has its own growth and rhythm. As time was regarded, from Aristotle onward, as "measure of movement", the concrete and distinct "measure" of each configuration materializes, in Noica's view, in a concrete time, i.e. in *temporality*. Having different internal ontic mechanisms, the spheres of Being develop their specific structures in a heterogeneous way, giving birth to a heterogeneous time. They are not placed in a universal single time which is given once and for all; instead, each of them has its own time, showing thus a certain organic feature.

Key-words: Constantin Noica, time, ontology, being, becoming.

Cioran between *falling in time* and *falling in temporality*

Ion Dur

Cioran never developed a systemic or systematic view of time. Almost always identifying the existence of time with the physical living of it, Cioran actually underestimated the philosophical concern for time and put it on behalf of "snobbery of irremediable". Conceptually speaking, time appears to him as having no philosophical consistency. In other words, it is a fake coin at the metaphysical level.

Key-words: Cioran, time, history, falling in time, authenticity, lucidity.

Noica on the types of temporality

Ștefan-Dominic Georgescu

The paper deals with the main aspects or modes of time and temporality in two of Noica's philosophical works. The main intention is to establish the role of the concept of time within Romanian way of thinking, as Noica sees it, on the one hand and, on the other hand, to underline the connections and differences between time as an ontological concept and time as an existential feature of Romanian people.

Key-words: time, temporality, ontology, becoming, being.

Being, historicity and hegemony in *Schimbarea la față a României*

Horia Pătrașcu

The article discusses the economic and political actions suggested by Emil Cioran in *The Transfiguration of Romania*, which were seen as necessary in the so-called process of Romania's transfiguration. The transfiguration of Romania means its entering history, therefore time, and its bringing forth to life – given the fact that life is time. Thus transfiguration is Romania's founding process by activating its historicity. From this perspective, the "measures" suggested by Cioran – from Westernization to Nazism – judged at opposite ends by some of Cioran's interpreters, acquire a

totally new meaning, unveiling their sheer unity. If we accept that being and time are placed in an inextricable relationship, the Cioranian endeavour gets enriched with still a larger signification: the bringing forth of Romania into temporality means its bringing into the horizon of being. The concept of transfiguration is related here, as well as in Cioran's other works, to the concept of agony or of the "agonic method". Transfiguration is achieved only by means of agony, by exalting the tragic inherent to conscious life; in the present situation, by pushing to paroxysm the Romanians' discontent as to their condition: their belonging to a small culture. At its peak, such dissatisfaction meets the missionary goal of Romania and its claim to hegemony in the Balkans.

Key-words: history, life, being, transfiguration, hegemony, agony.

Time and temporality in Mihai Şora's thought

Victor Eugen Gelan

The present contribution has the purpose of evidencing both the originality of Şora's understanding of time (and its importance for the question of authenticity, empathy and intersubjectivity), and the possibility of a dialogue with Husserl's understanding of the consciousness of internal time. One of the most important aspects of my paper is the endeavour to bring to light the underlying structure of temporality at work in Mihai Şora's philosophy. The two forms of temporality present in Şora's thought – the temporality "of the Moment" and that "of the instances of countable time" – open up the possibility of a phenomenological understanding of time. Some specific terms which Şora uses to describe the two forms of temporality – like the "vertical plunge", "openness", "disclosure", "the gift of Encounter", "the horizontal walk", etc. – seem, at least at first, to belong to a poetic language, full of metaphors, a language which doesn't seem to have much in common with the rigors of a philosophical language, but they nevertheless reveal some fundamental characteristics of the two forms of temporality. The possibility of understanding and interpreting these forms of temporality as structures belonging to the consciousness of time, in a broad sense (which correspond to the fabric of the real world, according to Şora's ontological model), is another interesting question which will be debated in the present study.

Key-words: time, ontological model, Mihai Şora, Phenomenology, consciousness of time, the temporality of *the Moment*, intersubjectivity, "the gift of Encounter", dialogical philosophy, empathy, *relation*, authenticity.

The experience of spatiality in Alexandru Dragomir's writings

Andrei Simionescu-Panait

My aim is to single out the perspective that Alexandru Dragomir employs, concerning the topic colloquially known as spatiality, first by tying him to Heidegger, and afterwards, to Husserl. His writings are spontaneous, discontinuous in character, in which case I will proceed by the way of deconstruction. I shall focus on stressing the boundaries between Dragomir's concepts and the main notions of both Husserl's and Heidegger's phenomenology. Concerning the two German thinkers, I shall approach sections §22 through §24 from *Being and Time* (discussing the spatiality of the *Dasein*), chapter three from the *Ideas Pertaining to Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy – volume II* (the lived body as him own centre) and section §3 from *Ideas – volume III* (the possibilities of somatology).

Key-words: Alexandru Dragomir, spatiality, Heidegger, Husserl, phenomenology.

Time and history at A.D. Xenopol and Vasile Pârvan

Mihai Popa

The current study puts forward a problem that the historians and philosophers permanently took into account: the connections between time and historical becoming. The joint element of the historical theories analyzed – that of the series of development (A.D. Xenopol) and that of the historical rhythm (V. Pârvan) – is the *temporal rhythm* (chronotropy), a concept that developed especially in the biological sciences (medicine), being known also in the modern physics (microphysics). There is a connection between causality, succession, series of development, time and historical becoming, which is explained in the field of the historical ontology. The ratio between the rhythms of the historical becoming and Xenopol's series can be described, in our opinion, by the concept of historical chronotropy.

Key-words: causality, succession, historical series, historical rhythm, chronotropy

The “quick” instant and the gift of music: A phenomenological approach

Ioan Drăgoi

Starting with Mihai Şora's *Clipa și timpul* [Instant and time], my paper will be interested in searching the boundaries of the existential concepts *instant* and *being* (to be). In my opinion, these represent two fundamental words which have followed the development of philosopher's thought starting with his first book, *Du dialogue intérieur* [On Inner Dialogue]. The first part of my paper will consist in a hermeneutical reconstruction of the above relation under three main aspects: 1) the instant as horizon of possibility, 2) the instant as the bearer of human values, 3) the donation of the instant, especially Şora's interpretation of the music phenomenon. Following the course of the mentioned book, my second section will focus on the precarious condition of human being (one of the author's favourite themes since his youth) and I will try to illustrate, from the perspective of the verb to be, the forms of its manifestation. Are the consequences of this precarious condition a danger for the fulfilment of human's vocation? What kind of danger and in what kind of terms are we allowed to speak about M. Şora's idea of salvation? These are questions to deal with in the last section of my paper.

Key-words: instant, to be, universal possibility of being, transcendental values, precarious condition of mankind, salvation.

Faith and place: A phenomenological reconstruction of Mircea Vulcănescu's idea of destiny

Cornel-Florin Moraru

The purpose of this essay is to offer a reconstruction of Mircea Vulcănescu's concepts of *fate* and *place* on the basis of his thoughts found in *Dimensiunea românească a existenței* [The Romanian Dimension of Existence]. In this way, we try to bring the problem of fate in the context of today's philosophy and to sketch a possible answer to it. Therefore, we have to study the way the concepts of *faith* (Rom. “soartă”) and *place* (Rom. “rost”) relate, in Mircea Vulcănescu's works, with the concepts of *world* (Rom. “lume”) and *high time* (Rom. “vreme”), on one hand, and *individual* (Rom. “ins”) and *figure* (Rom. “chip”), on the other. In this way, we will gain as a result some reference points for the construction of the Romanian ontological system sketched by Mircea Vulcănescu.

Key-words: fate, place, ontology, Mircea Vulcănescu.

Farious and nefarious places within Romanian traditional mentality

Delia-Anamaria Răchișan

Within Romanian traditional mentality, there isn't either space, nor infinite, but only good/bad/hidden place and the limit of the world as a known place. The antonymic pairs: inside–outside, indoors–outdoors, here–there, here–beyond, closing–disclosure/protection–imbalance, up–down, order–disorder (chaos) are a sign of farious and nefarious places, which are placed under the reign of the sacred and the profane concepts. The good place (the house, the yard, the fireplace/the hearth), the evil place (the one touched by Iele, a crime's scene, the cursed place, a suicide's place, etc.), the hidden place (the church, the garden, the tomb) reveal traditional individual's mentality and way of thinking, his life's creed, his capacity of confronting the past and the present, in order to lead them to the future. We also must keep in mind that there are also ambiguous places which are perceived either as sacred or as profane (the border, the crossroad, the mill). Magical-ritual practices, crosses, fountains from crossroads are meant to re-establish protection (a defensive function) and to bring back a state of equilibrium. The traditional society's man, who often appeals to empirical knowledge and focuses on the native ethos, tries to face the permanent and continuous change of the habits and the relaxed border between tradition and innovation and he will carefully observe the ancient heritage of his ancestors.

Key-words: centre of the world, centre, farious place, nefarious place, sacred, profane.

Space and time within Romanian fantastic folktale

Oana Chelaru

Into the folktale, space and time get special significances, because they transpose into words an ideal projection, that of the anonymous creators, who imagine the folktale as they would like the world to be. From this perspective, "Space and time within Romanian fantastic folktale" applies to folktales the theoretical ideas previously identified and it highlights some of the specific features that order the narrative construction. The space aspects, for instance, can be detailed into: real spaces, possible spaces, but which are far from the reality due to their specific nature, and spaces of the impossible. Time, on the other side, can be differentiated in segments of text which establish the time of the saying and that of the action, both of them seen in a chronological order and into micro-segments of text which are dominated by the reversing and the inversion of the usual chronology.

Key-words: space, time, unusual birth, initiatory, medial and final formulas.

Space and time as levels of the real

Remus Breazu

The goal of this paper is to achieve an understanding of space and time as they are presented in Constantin Noica's book *Twenty-Seven Levels of the Real*. Although Noica is apparently operating in a formal way, the construction being guided by three classical tables of categories, he manages to do an ontological and dynamic interpretation of the latter. Noica proceeds in a thematic dialectical way, space and time being two of the levels through which the real is determined. Space and time are changing themselves through different stages (spatial centre, spatial field, spatial horizon, space, respectively kairotic time, time of growth and fulfilment, time of limited existence, high time [*vreme*], cosmic time). So understood, space and time are "melted" into another step of the real, namely

modality. I will try to explain these terms, the mechanism of this dynamic and the relationship between the classical categories and the two levels of the real.

Key-words: space, time, categories, levels of the real, becoming.

Reassessment of the concept of time in Nae Ionescu's metaphysics

Alexandru Gabriel Buican

In this article, I aim to grasp the manner in which Nae Ionescu's concept of time is reconstructed. I will focus on the deconstruction proposed by the author in *History of Logic* and on the manner in which the concept of time becomes operational in what Nae Ionescu himself called the man–world metaphysical structural unity. The question addressed is the possibility of thinking time as *topos*, as a place for events, and the way in which such an understanding changes the relation between time and phenomenon.

Key-words: Nae Ionescu, time as *topos*, man–world metaphysical structural unity, static time, dynamic time.

Petre Botezatu: Natural spatial-temporal logic

Elena Calistru

Petre Botezatu built an operative natural logic in which he theorized on the logical operations which take place in the real endeavours of the thinking process. Within this construction, he also developed a spatial-temporal logic, starting from the idea that the multitude of phenomena is partly and irreflexive ordered, and from the idea that the operation of transitivity is performed between different proprieties of space and time, fact which allows the development of some deductive inferences. Although there are spatial relations between phenomena, such as *to the right*, *to the left*, *in front of*, *behind*, and temporal relations: *before*, *simultaneously*, Petre Botezatu used only one transitive relation: *sequencing*, which characterizes both time and space. He described a system of spatial-temporal deductive inferences, system which consists of four inferential tables, each having four logical figures.

Key-words: spatial-temporal operational logic, spatial relations, temporal relations, inferential tables.

Temporal reality and fictive being at I.D. Gherea

Viorel Cernica

The author illustrates Gherea's phenomenological method by comparing some of his concepts with certain elements of Husserl's constitutive phenomenology. The applied phenomenology of Gherea reveals the contradictions of common sense, which are determined by passing from the "fictive being", a kind of impersonal genuine consciousness, to the social being, i.e. the man in the "life-world"; this passing entails the personalization of fictive being's consciousness and, at the same time, the transformation of temporal reality (actual time of an actual consciousness) into the conventional time of experience.

Key-words: temporal reality, time, fictive being, ego, sociality.

II. SPIRU HARET CENTENARY (1851–1912)

The philosophy of education at Spiru Haret

Alexandru Surdu

Spiru Haret applied an entirely new philosophy of education with excellent results. His philosophy of education is none other than the *pedagogy*, which one should clearly distinguish from education. Education is the institution of school at all levels, while pedagogy is the theory of education.

Key-words: Spiru Haret, philosophy of education, pedagogy, Romanian formal education.

III. RESTITUTIO

Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade and *felix culpa*

Liviu Bordaș

The article discusses Culianu's attitude towards the accusations of philo-fascism and anti-Semitism brought to Eliade since the 1970s, and especially after his death (1986). Among the burdens which he assumed as part of the inheritance from the master was that of clarifying his interwar political involvement and of showing the lack of foundation for the faults of which he was being accused. Besides the texts published by Culianu on this topic which have already been discussed, we have introduced several new elements: 1. his correspondence with an American pupil of Eliade and the best of his biographers, Mac Linscott Ricketts (published in the Appendix 1 to the article); 2. his direct and indirect relationship with another Romanian disciple of Eliade, Adriana Berger, on the basis of her correspondence with their common master (published by us elsewhere) and with M. L. Ricketts (to be published soon); 3. Culianu's lesser known and even less discussed writings about the *felix culpa* of Eliade (one of them published in the Appendix 2 to the article). Contrary to what some authors have argued about the attitude of "the last" Culianu toward his *maestru*, these sources show him preoccupied with defending Eliade from false accusations of the detractors, just as in his earlier articles. He rejected the allegation that Eliade became a member of the Iron Guard and argued that his sympathy for the Legion (considered a movement of spiritual and moral reform) was the result of a political naïveté without consequences. He also denied the existence of any philo-fascism and anti-Semitism in his political and scholarly options, during those years or in the following ones. Nevertheless, despite this clear evidence, we consider that the question of Culianu's attitude toward the *felix culpa* of Eliade remains still open. Only the publication of the whole of Culianu's manuscripts, of his journal, and his correspondence, will enable us to reach safe conclusions on this subject. Until then, it should be hoped that the discussions will take into account not only all the data of the problem, but also all its indeterminates – a thing which, regrettably, has been seen rather rarely in the two decades elapsed since Culianu's death.

Key-words: Mircea Eliade, Ioan Petru Culianu, Mac Linscott Ricketts, Adriana Berger, Vittorio Lanternari, the Iron Guard, Fascism, anti-Semitism.

CONTENTS

I. THE UNDERSTANDING OF TIME AND SPACAE

Teodor Dima , Petre Botezatu: Complementarity and heterogeneity between space and time	9
Marin Diaconu , Time and temporality in Cioran's early writings.....	17
Constantin Aslam , <i>Philosophia perennis</i> versus <i>ingenium perenne</i> . Historicity of the Romanian philosophy.....	25
Dragoş Popescu , Time and eternity in Cantemir's <i>Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago</i>	41
Ionuţ Isac , The world of reality subjects: On Constantin Noica's interpretation of Mihai Drăgănescu's <i>Ortophysics</i>	57
Claudiu Baci , Constantin Noica on Being and its time	74
Ion Dur , Cioran between <i>falling in time</i> and <i>falling in temporality</i>	86
Ştefan-Dominic Georgescu , Noica on the types of temporality	106
Horia Pătraşcu , Being, historicity and hegemony in <i>Schimbarea la faţă a României</i>	117
Victor Eugen Gelan , Time and temporality in Mihai Şora's thought	129
Andrei Simionescu-Panait , The experience of spatiality in Alexandru Dragomir's writings	148
Mihai Popa , Time and history at A.D. Xenopol and Vasile Pârvan	164
Ioan Drăgoi , The "quick" instant and the gift of music: A phenomenological approach	175
Cornel-Florin Moraru , Faith and place: A phenomenological reconstruction of Mircea Vulcănescu's idea of destiny	204
Delia-Anamaria Răchişan , Fariou and nefarious places within Romanian traditional mentality	214
Oana Chelaru , Space and time within Romanian fantastic folktale	226
Remus Breazu , Space and time as levels of the real	246
Alexandru Gabriel Buican , Reassessment of the concept of time in Nae Ionescu's metaphysics	255
Elena Calistru , Petre Botezatu: Natural spatial-temporal logic	263
Viorel Cernica , Temporal reality and fictive being at I.D. Gherea	267
<i>Time and space in Romanian thinking: a few guide marks</i> (a bibliography by Titus Lates)	283

II. SPIRU HARET CENTENARY (1851–1912)

Alexandru Surdu , The philosophy of education at Spiru Haret	311
---	-----

III. RESTITUTIO

Liviu Bordaş , Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade and <i>felix culpa</i>	319
--	-----

IV. SEMNAL 2012

The history of Romanian philosophy in 2012 (a bibliography by Titus Lates)	381
<i>Retraction note</i>	383
<i>Abstracts</i>	385